

FEJEZETEK
Szada
KÖZSÉG
TÖRTÉNETÉBŐL



Szada, 2000

HORVÁTH LAJOS : FEJEZETEK SZADA KÖZSÉG TÖRTÉNETÉBŐL (1945-IG) .. részletek:

Szada legelső említése és birtokosai:

A falvak nevének első írott előfordulását nagy becsben tartja az emlékezet és a történettudomány. Az első írásos említés nem a születési bizonyítványa a falunak, hiszen az oklevél kiállításának évétől sokkal régebbi is lehet a nevezett település. Mégis jelentős az első említés, mert tudjuk, hogy akkor már bizonyosan létezett. Szadát legelőször 1325. április 11-én említi oklevél. Vagyis 2000-ben bizonyosan legalább 675 éves Szada. Ennek az oklevélnek a rövid tartalma a következő.

„A budai káptalan előtt Pardev-i Jakab özvegye, Erzsébet az első férjétől, Zada-i Jakab fia Domonkostól reá hagyományozott budai szőlőt elzálogosítja három márkáért óbudai Miklós fiainak, Lőrincnek, Jánosnak és Péternek Szent Mihály napig (szept. 29), ha addig nem váltaná ki a szőlőt, a birtok azoké lesz.”

Némi magyarázat szükséges az oklevélhez, hogy megértsük. Erzsébet kétszer ment férjhez, először Zada-i Jakab fia Domonkoshoz, aki elhunyt, de előzőleg szóban vagy írásban végrendelkezett és legkevesebb egy budai szőlőt hagyott feleségére. A dolog természete szerint az após, Zada-i Jakab még az Árpád-korban, 1301 előtt született. Azután másodszor is megözvegyült Erzsébet és pénzzavarba került, mert kénytelen volt a budai szőlőt elzálogosítani. A szőlő jó minőségű bort teremtetett és sokat is, mert három márkát adtak érte. A szeptember 29-i kiváltási határidő még a szüret megkezdése előtt van, vagyis Erzsébet asszony ragaszkodott

az azévi terméshez. Nem tudjuk, mi lett a zálogügylet vége. A Zada-i köznemesi család elég jelentős volt Pest megyében, ennek bizonyítéka, hogy Zada-i Péter fia, Tamás a megye négy szolgabírója közül az egyik volt 1341-ben. Sajnos fiúörökösök nélkül halt meg valószínűleg 1349-ben, mert ekkor I. Lajos király az összes birtokait, közöttük Szadát és Gödöllőt, melyek egy birtoktestet alkottak, Pohárus Péter udvari vitézének adományozta. Gödöllőt ez az 1349-es oklevél említi először.

Ami ezekből az adatokból számunkra lényeges, hogy a Zada-i család itteni birtoka két falura, Szadára és Gödöllőre terjed ki, ez volt a központi birtokuk, az ősi. A család legalább a XIII-XIV. században, mintegy 100 évig, Szadán lakott, ezért hívták Zada-inak. Zada-i Tamás szolgabírónak azonban volt egy lánya, Erzsébet, aki Ologh-i Bachov fia Miklós felesége lett. Mint látjuk, a Zada-i család összeházasodott az Alagi, a Párdi (Rákospalotai) családdal, vagyis a környék köznemesi családjaival. Zada-i Tamás szolgabíró özvegye, aki Szintén Erzsébet volt, 1361-ben a királynéi házban lakott, ez valószínűleg Óbudát vagy Visegrádot jelenti. A szolgabíró özvegye tehát Nagy Lajos király második feleségének, Kotromanics Erzsébetnek, a bosnyák király leányának óbudai udvartartásához tartozott.

Megállapíthatjuk, hogy a Zada-i család tagjai megyei tisztségeket, királynéi udvari állásokat töltöttek be, vagyis a középnemesség előkelőbb rétegéhez tartoztak.

A szadai Vár

Koránt sincsen minden falunak vára még a középkorban sem. Szadának azonban volt. A mai napig fennmaradt helyének neve, a Várdomb, Vároldal formájában. Ha azt kérdezzük, hogy a Zada-i család hol lakott Szadán, akkor egyértelműen azt állíthatjuk, hogy a Várdombon a XIII-XIV. században állt várban. Mint láttuk, az írott forrásokban szereplő legelső Zada-i családtagok az Árpád-kor vége felé, a XIII. század második felében születtek. A XIV. század közepén, Nagy Lajos király uralkodásakor azonban a Zada-i családban már nem született fiú utód, csak egy lány, úgynevezett magszakadás állt be. Ősi törvényeink szerint a leánynak kiadták az örökség egy negyedét, ez volt a leánynegyed, a birtok háromnegyede pedig visszaszállt a királyra, aki azt újra eladományozhatta hívének. Ez történt Szadával és a hozzátartozó Gödöllővel is 1349-ben, amikor Nagy Lajos király ezeket Pohárus Péternek, kedvelt udvari vitézének adományozta, amiről oklevelek szólnak. Pohárus Péter, királyi udvari vitéz, Abaúj vármegye főispánja sokkal nagyobb úr volt annál, hogy Szadán lakjon. Lakása lehetett Budán, Visegrádon, Kassán stb. Nyilvánvaló, hogy Szada-Gödöllő birtoktestét rábízta valamelyik gazdatisztjére, aki megint csak nem lakott Szadán, különösen, ha több birtok igazgatása is nyomta a vállát. Az látszik tehát valószínűnek, 1349 után Pohárus Péter kezén elárvult a szadai Vár. Írják is 1492-ben egy oklevélben, hogy Szadán létezik egy elhagyott nemesi udvarház (curia nobilitaria deserta).

Ezután vagy 200 évig nincs adatunk a szadai Várról. A II. Rákóczi Ferenc vezette kuruc szabadságharc idején azonban ismét felmerül az idők homályából. Ordódy György, kuruc ezereskapitány Vácról 1705. júl. 7-én levelet keltezett Vay Ádám, udvari főkapitánynak, aki seregével éppen Szadán állomásozott. Ordódy így címezte levelét: „In castris ad Szada positis”. Úgy véljük, hogy ebben a címzésben a szadai Vár rejtőzik, melyet táborrá alakított a kuruc sereg, akár úgyis, hogy az árkot újraásta és a sáncot újranyírta. Innen nézve talán az sem teljesen légből kapott, hogy 1868-ban egy újság a szadai Várat Rákóczi sáncnak nevezte. Azután évszázadokig nem írták le a nevét, de a nép ajkán tovább élt mindmostanáig a Vár emlékezte. Majd a nemzeti romantika korában a Hasznos Mulatságok címu újság 1833-ban érdekes leírást közölt a szadai Várról. „...nevezetes egy régi mély árokkal körül vett föld vára nap kelet felé a' hegy tetőn, mellynek eredetét homály fedi ugyan, de régiségét a' benne talált szer felett nagy buzogányok, rozsdás kard darabok, s' apró garas nagyságú ezüst pénzetskék nyilvánosítják.”

Fényes Eleknél is feltűnik 1851-ben a szadai Vár. „Egy dombon valami régi épület maradványai is láthatók.”

Pesty Frigyes a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával 1864-ben a földrajzi nevek országos gyűjtésébe fogott a közigazgatási apparátus segítségével. Szadán a bíró Szappanos Sándor református lelkészre bízta a kiküldött kérdések

megválaszolását. A református lelkész nyilván a szadai öregektől szerzett ismeretek alapján írta le a Várhegyet. „*Nevezetes itt a' Várhegy, vagy Várdomb, mely egy földből magosra hányt domb, körül sánczoltatva széles és mély árokkal, melynek sánczaiból valamely pénzt kereső, ez előtt néhány év tizeddel Égett buzát hányt ki. Ez a Várhegy mikori lehet? nem tudhatni, mint azt sem mi végre készítettet? 's kiáltal – De gyanítható, hogy a' protestánsok üldöztetésének idejéből veszi kezdetét, a' hol az üldözöttek menedéket találtak.*”

A Magyarország és a Nagyvilág c. újság 1868-ban közölt egy rövid cikket a szadai Rákóczi-sáncról, tulajdonképpen a Várról, melyet kuruc korinak határozott meg. Leszögezi, hogy „*kivált a gazdanép rejté bele gabonáját, amint azt még mai nap is mutatják gabonavermek, miket ásáskor földjében találni szoktak.*”

Márton Lajos régész, 1928-tól a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes igazgatója 1932-ben járt személyesen Szadán. Saját szemével látta a földvárat, melyet le is írt. „*A földvár sáncok által körülzárt középső kerek magaslat, amely eredetileg kb. 16x16 m átmérőjű lehetett, csaknem teljesen megsemmisült, úgy hogy abból mindössze egy kb.6m széles és 8,5 m hosszú szabálytalan négyszög alakú földtömb áll fönn. Maguk a sáncok, amelyek kör alakban zárták körül a magaslatot, részben már egészen elsimultak az észak nyugati és kelet dél-keleti irányban húzódó hegyhát hosszanti oldalain és csupán a hegyhátat keresztbe metsző részeik vannak valamennyire épségben...*”

Miklós Zsuzsa régész 1978-ban még abban az állapotban találta a Várdombot, ahogyan azt Márton Lajos leírta. Ásatást végzett a Várban 1978. júniusában, melynek főbb eredményei a következők. Az egész területen igen sok paticsot figyelt meg és néhány XIII. századi edénytöredéket gyűjtött. Az egykori Várat letompított „V” alakú, 260 cm mély, kb. 10 m széles árok vette körül, valamint homokkőből épített sánc. A földvár központi részén az egykori épület maradványait már korábban szétműtötték a „kincskeresők”. A felszínen nagyobb homokkövek hevertek, de habarcsos építkezésnek nyoma nem volt. Az előkerült paticstörmelék alapján arra lehetett következtetni, hogy a Várban legalább egy nagyobb épület állt, amelyik köveket is felhasználó faszerkezetű épület lehetett. A Várdomb tetején egy paticsral, faszénrel és égett rozsmagvakkal telt nagyobb gödröt tárt fel Miklós Zsuzsa. A Nemzeti Múzeumban a szadai Várdombon előkerült két XIV. század eleji, 6 és 8 ágú taréjos sarkantyút őriznek, amelyet báró Vécsey József ajándékozott a Múzeumnak.

Az eddigiek alapján azt állíthatjuk, hogy a szadai Vár már fennállt és lakott volt a XIII. században, azaz a kései Árpád-korban. Ekkori birtokosai és lakói, de tán építtetői is bizonyosan a Szadai család tagjai voltak. Ők 1349-ig birtokolták, amikor a családban magszakadás állt be, és a Vár valamint a birtok visszazállt a királyra.

A nagyjából kör alakú sánc kb. 150-200 m-es területet foglalt magában, melyen a lakóépületek álltak. Nem nagy vár ez, de egy 8-10 fős köznemesi családnak elegendő. Mai fogalmaink szerint nagyon szegényes, de az akkori jobbágynyűhűkkel összehasonlítva igencsak takaros hajlék lehetett. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor Szadát feltárba veszik 1492-ben, a majdnem 150 éve urak által lakatlan nemesi kúriát is megemlíti. Feltételezzük azonban, hogy valamire azért csak használták a szadaiak. Például ide telepítették a gabonás vermeket. Ezt bizonyítja az is, hogy sok égett gabonaszem került innen már elő. Valamikor az ellenség fel is gyűjtötte ezt a várat, amelyik földből, homokkőből és többnyire fából épült.

Mégis a szadai Vár a régészet számára feltárhatóan érte meg a XX. századot. Miklós Zsuzsa kiváló régész hitelesítő ásatást végzett benne, de nem tárt fel az egészet. Szükség lett volna a Vár egészének a feltárására és azután egy turisztikai szempontú bemutatás, rekonstrukció következhetett volna. A Vár egészének feltárását, esetleges rekonstrukcióját azonban örökre lehetetlenné tette az, hogy a szadai tanács, az 1980-as évek elején kparcelláztatta a Várdombot. Az új telektulajdonosok pedig végleg elpusztították a Vár utolsó maradványait is. Ezzel a parcellázási akcióval – mindössze talán négy telket kellett volna kihagyni – helyrehozhatatlan veszteséget okoztak Szada múltjában. Annak ellenére, hogy helyi értelmiségiek, a várdombi új telektulajdonosok többféle módon igyekeztek megőrizni az elpusztult földvár emlékét.

Horváth Lajos : Fejezetek Szada község történetéből (1945-IG)

Szada 2000